

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА
УКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОПИСУ

НОВЕ ВИДАННЯ

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
ПРАГА 1925

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

НОВЕ ВИДАННЯ

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
ПРАГА 1925

[491.79—1].

Друкується як офіційно-ухвалене (Спільним Зібранням Академії сімнадцятого травня і дванацятого липня тисяча дев'ятьсот дев'ятнадцятого року, та двадцять дев'ятого падолиста тисяча дев'ятьсот двадцятого року) академічне видання.

Неодмінний Секретар Академії
академик *А. Кримський.*

З академічного видання 1925 року перефотографувало
Видавництво Української Молоді в Празі

1. Букву **ї** пишемо з початку слова або з початку складу, коли тільки вона вимовляється як **йі**: **ї**дець, **ї**дкий, **ї**дцем, **ї**жа, **ї**жак, **ї**зда, **ї**здити, **її**, **їй**, **ї**сти, **ї**хати, **ї**хній, Україна, твоїми, мої, свої, **ї**вга, троїстий.

Після приголосних звуків ніколи букви **ї** не пишемо (хіба що з апострофом, § 4).

2. З початку слова, коли не вимовляється **йі**, треба писати **і** (а не **и**): **І**ван, **і**грашка, **і**ду, **і**стина, **і**лля, **і**скра, **і**кавка, **і**м'я, **і**спит, **і**снувати, **і**стота, **і**ти, **і**род, **і**ржа, **і**рпень.

Примітка: але перед **н** можна писати **и**: **и**нший, **и**нколи, **и**ней, **и**ноді.

3. Букву **йо** пишемо з початку слова або з початку складу за голосним звуком: **й**ого, **й**ому, **й**олоп, тво**й**ого, тво**й**ому; після приголосних, за невеликими винятками, треба писати **ьо** (а не **йо**): **ль**ох, **ль**он, **сь**огодні, **всь**ого, **сь**омий.

Винятки: а) **вй**о-**вй**о, роз**й**ойкатися, з**й**оржитися, солов**й**овий; б) чужі назви: Во-роб**й**ов, Солов**й**ов (але Л**и**ньов, Кор**е**ньов, Кош**е**льов); в) чужі слова: кур**й**оз, сер**й**озний (або кур**і**оз, сер**і**озний) і т. ин.

4. Між губними звуками: **б, п, в, м** і йотованими голосними: **я, ї, є, ю** ставимо протинку (апостроф) (а не **ь**): б'ю, б'є, б'ється, баб'ячий, безхліб'я, голуб'ята, п'ять, п'ятниця, п'ята, реп'яхи, пуп'янок, пов'язати, в'язи, в'ялий, в'юн, безголов'я, в'ється, в'язнути, м'який, тім'я, вим'я, плім'я, м'ясо, ім'я, м'яло, м'ясниці, рум'яний, на тім'ї, на безриб'ї.

Без апострофа пишуться: **святий, свято, різдвяний, морквяний, цвях, звязок, розв'язувати, зв'язувати**, і такі чужі слова, як: **бюджет, бюст, бюро, бюрократ, Вюртемберг, Бельвю, Мюллер, Мюльбах, де-Мюсе, Мюрже** і інші чужі ймення, де безапострофною буквою **ю** передається німецьке **ü** та французьке **u**.

У деяких словах ставимо апострофа перед йотованою голосною ще й після **р**: пір'я, бур'ян, подвір'я (де чути инакшу вимову, ніж у **рябий, рясний**) і в чужих словах, таких, як: кур'єр, кар'єра, ар'єргард.

Після приростків, що кінчаються на приголосний звук, перед йотованою голосною ставимо апострофа: з'їхати, під'їхати, в'їхати, од'їхати, з'ясувати, без'язикий, з'єднаний, об'єднаний, з'їсти (і ззісти), роз'ясняти, з'явитися, з'явище (останнє слово не треба плутати з словом „з'явище“, що відповідає московському „хайло“).

5. Після подвоєних шиплячих звуків: **ж, ч, ш** на кінці слів пишемо **я, ю**: збіжжя, клоччя, безгрішшя, роздоріжжя, за піччю, цею ніччю, подоріжжю.

6. Приголосний звук перед м'яким приголосним сам стає м'яким, але **ь** після нього не ставимо: **слід, світ, сонця, віконця, сміх, цвіт, кість, мислі, панський** (хоч вимовляється: **сьлід, сьвіт, соньця** і т. д.).

Тільки після звука **л**, що стоїть перед м'яким приголосним, треба ставити **ь**: **пальця, сальцю, закальця**; між двома **л** не ставиться **ь**: **плється, лляти, Ілля, гілля**.

7. Перед шиплячими звуками **н** не м'ягчимо: **менший, тонший, інший, кінчик, панщина, ганчірка, віншувати**; але **л**, у цім випадку, м'ягчиться: **більший, пальчик, бувальщина**.

8. Слова на **-ець** мають на кінці **ь**: **післанець, горобець, молодець**.

При одмінюванні слів на **-ець** перед **ц** не треба писати **ь**: **післанця, на кінці, отця, молодцю**.

Але коли в таких словах перед **ц** стоїть звук **л**, то тоді **ь** треба писати: **пальця, смальцю, з закальцем**.

9. У сполученнях **зди, жди і стн** зубні звуки **д і т** зникають перед **н**: **празник, борозна, пізно, тижня, кожний, пісний, чесний, капосник, напасник, пропасниця, власний, звісний, вісник, існувати, нещасний, водохресний, персня, ненавишний, корисний, первісний**.

10. Пишемо сполучення **чн**: **безпечний, ячня, сердечний, Сагайдачний, пшеничний, безконечний, місячний, помічний, помічник, влучний, вдячний, зручний, вічний, наочний, сонячний**.

Але завжди пишемо: ру**ш**ник, ру**ш**ниця, мі-ро**ш**ник.

11. Приросток **з** (або **із**) перед глухими: **к, т, п, х** змінює своє **з** на **с**: **с**казати, **с**тулити, **с**питати, **с**хилитися, **с**ходитися; перед усіма іншими приголосними приросток **з** (чи **із**) не змінюється: **з**бавити, **з**вести, **з**жалитися, **з**чарувати, **з**чистити, **з**цідити, **з**цілити, **з**шивати, **з**шиток, **з**садити, **з**сісти, **з**формувати, **з**французитися.

Приростки **без** та **роз** не міняють свого **з** на **с**: **без**костий, **без**путній, **без**таланний, **без**хатній, **без**часний, **без**честя, **роз**кидати, **роз**колоти, **роз**кішний, **роз**пуста, **роз**тягти, **роз**ходитися, **роз**чистити.

12. Закінчення **-ар** та **-ир** на кінці речівників пишемо **без ь**, навіть коли в родовому відмінкові маємо м'який голосний звук: **цар**, **кобзар**, **секретар**, **писар**, **косар**, **лікар**, **вівтар**, **монастир**, **багатир** (род. відм. — **царя**, **кобзаря** і т. д.). Так само: **звір**, **матір**, **тепер**, не **вір**, і в середині слів: **гіркий**, **Харко**, місто **Харків**.

Примітка: але іноді пишуть ці слова і з **ь**: **царь**, **секретарь**, **писарь**.

13. Речівники середнього роду на **-я** (що вийшло з давнього закінчення **-іє**, чи **-ье**) і скількисьлів жіночого та чоловічого роду на **-я** (що вийшло з давнішого **-ія** чи **-ья**) подвоюють приголосний звук перед **-я**: **життя**, **сміття**, **багаття**, **весілля**, **Поділля**, **зілля**, **похмілля**, **насіння**, **ходіння**, **волосся**, **Порбсся**, **безладдя**, **безуряддя**, **мотуззя**, **галуззя**, **збіжжя**, **роздоріжжя**, **безгрішшя**, **клоччя** і т. и.;

знов-же й: **судд^я**, **братт^я**, **статт^я** (з „судія“, „братія“, „статья“). При відмінюванні таких слів подвоєний приголосний звук залишається перед усіма іншими голосними: **житт^ю**, в **житт^і**, **весілл^ю**, на **весілл^і**, так само як і в відповідних прикметниках (**житт^євий** або **житт^ьовий**) і в зложених словах (як **житт^єпис**).

Губні звуки: **б**, **п**, **в**, **м** і звук **р** у цих випадках не подвоюються: **луб'я**, **безголов'я**, **сім'я**, **подвір'я**, **пир'я**.

Увага I. На кінці таких слів середнього роду пишемо **-я** (а не **-є**): **життя**, **сміття**, **весілля**, дарма що по багатьох українських говірках у цих випадках чуємо **-є** на кінці: **житте**, **смітте**, **весілле**, а **де-не-де** навіть: **жите**, **сміте**. **весіле**.

Увага II. Не треба аналогічно з цими випадками переносити подвоєння на чужі слова та на чужі ймення. Треба писати: **Вальян** (не **Валлян!**), **Тальякоццо**, **імброльйо**, **мільйон**, **Мольер**, **барельєф**, **Нью-Йорк**, **Тьер**, **Готье**, **цеб-то** з однією приголосною буквою та з **ь**; а в таких словах, як **ад'юнкт** та **кон'юнктура**, пишеться **апостроф**, а не **ь**.

14. Речівники середнього роду, що походять од дієслів на **-увати**, **-ювати**, затримують звук **у**, **ю** (а не **о**, **є**), коли на них нема наголосу: **будування**, **друкування**, **дарування**, **царювання**, **раювання**, **горювання**.

15. У родовому відмінкові множини пишемо закінчення **-ей** (а не **-ий**): **людей, ночей, коней, грошей, гостей, костей.**

16. У давальному відмінкові однини в словах чоловічого роду твердої одміни треба писати закінчення **-ові**, а в словах м'якої одміни **-еві**: **батькові, козакові; коневі, учителеві, гостеві, кобзареві, монастиреві, цареві, учневі, товаришеві, ножеві, родичеві, паничеві, купцеві, молодцеві, Василеві.**

Слова на **-й** мають закінчення **-єві**: **краєві, раєві, гаєві.**

На кінці в цих закінченнях пишемо **-і**, а не **-и**.

Примітка: До твердої одміни належать речівники з закінченнями на твердий звук, а до м'якої — речівники на **-ь, -й, -я, -є**, на шиплячий **-ж, -ч, -ш, -щ**, і ті слова на **-ар, -ир**, що в родовому відмінкові мають на кінці **-я**.

17. У словах чоловічого і середнього роду в орудному відмінкові однини в твердій одміні треба писати **-ом**, а в м'якій — **-ем**: **столом; конем, учнем, полем, Василем, учителем, гостем, ножем, мечем, ковшем, товаришем, борщем, кравцем, кобзарем, царем.**

У словах жіночого роду в такому разі в твердій одміні треба писати **-ою**, а в м'якій одміні — **єю**: **водою; землею, стелею, лялею, попадею, піснею, вишнею, черешнею, банею, молодичею, їжею, душею, кручею, тучею, пущею.**

Слова на **-й** мають закінчення **-єм**: **краєм**, **раєм**, **гаєм**, **роєм**, **колієм**.

Примітка: Пам'ятати треба, що в прикметниках пишеться в таких випадках тільки закінчення **-ою**: **синьою**, **третьою**, **чужою**, **іншою**, **старішою**.

18. У словах чоловічого роду, що кінчаться на **-ж**, **-ч**, **-ш**, **-щ**, у називному та знахідному відмінкові множини треба писати **-і**: **ножі**, **паничі**, **товариші**, **гроші**, **кущі**. Так само — в словах жіночого роду типу: **радощі**, **труднощі**, **молодощі** і т. ин. (що ніби являються множиною для слів на **-ість**: **радість**).

19. У словах жіночого роду, що кінчаться на **-жа**, **-ча**, **-ша**, **-ща**, в родовому, давальному та місцевому відмінкові однини та в називному і знахідному відмінкові множини треба писати **-і**: **великої калюжі**, **чистій душі**, **на високій кручі**, **солодкі груші**, **лев'ячі пащі**.

20. У словах жіночого роду, що кінчаться на приголосний звук, треба писати в родовому відмінкові однини **-и**, а в давальному й місцевому однини та називному й знахідному множини треба писати **-і**; напр. род. відм. — **з ночи**, **коло печи**, **з подорожи**, **цієї соли**, **нічної тіни**, **без сповіди**, **без відповіди**, **з радости**, **до смерти**; дав. відм. та місцев. — **дрібній солі**, **в тіні**, **у-ночі**, **в печі**; множ. — **прийшли вісті**, **про бюрократичні формальності**.

Виняток — **в-осени**.

21. Прикметники на **-евий** (з наголосом на **е**), не міняють цього **е** на **ьо**: **вишневий**, **смушєвий**,

тижн^евий, груш^евий, Васил^евий, сажн^евий, деш^евий; коли-ж **е** без наголосу, то воно може змінюватися на **ьо**: поль^овий, лой^овий, грош^овий.

22. У закінченні прикметників **-ський, -зький, цький** пишемо **ь** після **с, з, ц**: баб^ський, брат^ський, пан^ський, люд^ський, Томашів^ський, волос^ський, запороз^зький, риз^зький (що з Риги), коза^цький, тка^цький, німе^цький, молоде^цький.

23. У другому ступені прикметників пишемо **-іший** (а не **-йший**): старі^іший, милі^іший.

24. Однаково добре пишемо: гарн^есен^ький і гарнісі^нький, біл^есен^ький і білісі^нький (але не гарнісен^ький, не білісен^ький).

25. У літературному українському письмі переважно вживається форми займенника **цей, ця, це**, рідше **сей, ся, се**.

26. Часточку **-ся** треба писати вкупі з дієсловом: проси^ться, носи^ться, бере^ться.

27. У дієсловах, у другій особі однини теперішнього та майбутнього часу, пишемо **-шся** (а не **-сся**, або **-ся**): суди^шся, води^шся, боятимеш^шся.

28. У дієсловах, у третій особі однини й множини теперішнього та майбутнього часу, пишемо **-ться** (а не **-цця**, або **-ця**): він суди^ться, вони судя^ться, воно губи^ться, вони губля^ться, заборонює^ться, братиме^ться, боятимуть^тся.

29. У дієсловах треба писати наросток **-увати, -ювати** (а не **-овати, -евати**): купу^вати, танцю^вати, горю^вати.

Діеприкметники від цих дієслів мають закінчення **-ований, ьований**, коли наголос падає на

о: куп^ований, збуд^ований, подар^ований, вторг^ований, схвиль^ований; але пишемо **-уваний, -юваний**, коли наголос не падає на склад перед **-ва-**: ви́буду-
ваний, ви́торгуваний, ви́горюваний.

30. Закінчення **-ство, -ський** додаємо просто до пня: брат^{ськ}ий — брат^{ств}о; баб^{ськ}ий — баб^{ств}о; сиріт^{ськ}ий — сиріт^{ств}о.

Коли ці закінчення додаємо до пня після звуків **к, ч, ць**, то тоді пишемо **-цький, -цтво**: коза^{цьк}ий — коза^{цтв}о; тка^{цьк}ий — тка^{цтв}о; мо-
лоде^{цьк}ий, лове^{цьк}ий — лове^{цтв}о.

31. У літературному письмі однаково вживаються **від і од** (але не от): **від** тебе, **од** тебе (але не от тебе).

32. У причасниках пишемо одно **н** (а не два): зробл^{ен}ий, спеч^{ен}ий, звар^{ен}ий, запрох^{ан}ий, зако-
хан^{ий}, виструган^{ий}, пооран^{ий}.

У прикметниках пишемо два **нн**: спасен^{нн}ий, невблаган^{нн}ий.

Правопис чужих слів в українській мові.

1. Чужі слова треба писати по можливості так, як вони вимовляються в своїй мові: доктор, гувернер, доктринер, фельдшер, адвокат, холера, вокзал, капітан, капітал.

2. Звук *g* у чужоземних словах передаємо через *г*: гімназія, телеграф, генерал, газета, термінологія, психологія.

Але в чужих прізвищах точно одрізняємо *g* од *h*: Гюґо (Hugo), Гутґейль, Гріґ, Гартман.

3. У чужих словах звук *l* на письмі здебільшого не м'ягчимо, щоб-то по *l* пишемо букви: *a*, *o*, *u*, *e*, а не: *я*, *ьо*, *ю*, *є*: лавровий, лантух, латинський, класа, план, Платон, неоплатоник, платан, салата, облатка, балада, шоколад, шлафрок, силабічний, аналой, логічний, дипломатичний, філологія, аналогія, флота, лояльний, ложа, лозунг, ломбард, Лондон, Лузітанія, Луара, кулуар, клуб, галун, лупа, пролетарський, лепта, легенда, молекула, полемізувати, білет, легальний, легіон, лекція, леопард, Леопольд.

Сюди не стосуються такі слова, як: рельєфний, барельєф, льє (франц. миля — lieue), мільйон, бульйон, де в вийшло з *i*.

Тільки в декількох нечисленних словах, переважно таких, що дійшли до нашої мови через польське посередництво, ми маємо м'яке л, напр.: пляшка, клямка, ляда, лампа, канцелярія, скàля, іслям (так чується і по-арабськи), льох, або ще: Лютер, ілюмінація, ілюстрація, молюск, плюральність (останні не без французького впливу: *illustration*, *illumination*, *mollusque*, *pluralité*).

4. Звук ф у чужих словах, недавно взятих і в нашій мові ще не зукраїнізованих, передаємо через ф (а не хв): форма, Франція, фабрика, фінанси, філологія, фосфор, маніфест, офіцер, фаховий, факт, фасон, фаєтон, фамілія, фантазія, фарба, фортуна, філософ.

У словах, недавно або не дуже давно взятих, чуже џ, th на письмі передаємо через т (не через ф): катедра, Атени, ортографія, міт (міф), анатема, апофтегма, Бористен, логаритм, арифметика, патос, Пітагор, етер і т. ин.

Здебільша те саме правило прикладається й до слів та до ймень, давно взятих, напр.: Теофан, Теодосій (або Тодос). Але є скількись слів цієї категорії, де пишеться ф або хв, а іноді й х: Федір або Хведір (рідше Тодір), Тимохвій або Тимофій (рідше Тимотей), гора Афон (рідше Атос), Хома. Коли такі ймення відносяться до людей західньої Європи, а не до українців, то треба писати тільки т: Тома Аквінський (а не Хома).

5. У чужих словах не подвоюється приголосний звук: класа, маса, каса, шосе, регрес, процес, про-

фесор, субота, група, суфікс, комісар, комісія, комуна, комуніст, інтелігент, ілюстрований, ідилічний, голандський, оперета; тільки звук н подвоюємо в отаких словах: манна, панна, ванна, Ганна, бонна.

Але у власних назвах, здебільша лиш чужоземних (винятково в своїх), та в словах з церковної мови подвоюємо приголосний звук згідно з вимовою чужоземців: Едда, Міллер, Мюллер, Ганнібал, Аннам, Колесса, Мекка, авва, равві, осанна.

Увага: В таких випадках треба вважати тільки на справжню вимову у чужоземців, а не їхню графіку. Через те не пишемо двох приголосних у французьких іменнях: де-Бюсі, Брюсель, Франшвіль, Мюзета, Гарона, та з другого боку залишаємо подвійні приголосні в італійських іменнях: Ріголетто, Патті, Страделла, Тассо. Пишучи німецьке Мюллер з двома лл, рівночасно пишемо: Рюкерт, Гофман (Rückert, Hoffmann), бо й сами німці так вимовляють.

6. Початкове е в чужих словах передаємо так:

а) у словах давніх і часто вживаних, де воно вимовляється як йе, — через є: євангелія, євангеліст, Єгипет, єзуїт, єретик, Єрусалим, Євген, єпископ.

б) у словах рідко вживаних, де воно вимовляється як е, — через е: евакуація, еволюція, егоїзм, екватор, екзамен, екскурсія, елегія, елемент, енергія, епідемія, епізодичний, епітет, етика, етимологічний, етнографічний, ефект, епоха, естетика, ехо.

7. Початкове і в чужих словах пишемо через і: історія, імперія, ідол, ідея, Ірод, інститут, інтелігент,

ігумен, іронія, Італія, Індія, Іван, іміграція, інституція, інспектор.

8. В чужих словах пишемо -ія, -іє, а не -іа -іє: матеріал, геніяльний, спеціяльний, фіялка, варіант, діявол, діякон, пієтизм, гієна.

9. Чужоземне -іо- звичайно передається через іо: піонер, ембріон, біоскоп, соціологія. В декількох словах, котрі більше поукраїнізувалися, іо чергується з -йо; — однаково добре пишеться: куріоз і курйоз, серіозний і серйозний. Окрім того: бульйон, мільйон, медальйон.

10. Після приголосних зубних: д, т, з, с, ц, шиплячих: ж, ч, ш і після р у чужих словах (тільки не в іменнях власних) пишемо и (а не і): директор, дипломат, тип, тиран, антихрист, граматика, граматичний, університет, музика, музичний, пропозиція, цифра, енциклопедія, цинічний, шифрований, режим, фабрика, фабричний, лірика, ліричний.

Після всіх інших звуків пишемо і: бібліотека, біблія, мітрополіт, єпіскоп, євангеліст, публіка, публічний, маніфест, міністр, амуніція, універсал, техніка, технічний, фігура, архів, архідіякон, логіка, логічний, гістологія, магістерський, агітація, оргінія, і т. д.

Увага I. До хрещених іменнів та назв це правило прикладається тільки тоді, коли вони не зукраїнізовані: Мікель, Мікаела, Міклош, Філіппо, Лузітанія і т. д., а коли вони зукраїнізовані, то пишемо и: Михайло, Михайлина, Микола або Миколай (Николай), Пилип або Филип, Єгипет, Сирія, Рим.

Увага II. Аналогічно до чисто-українського закінчення *ик* в іменниках чоловічого роду (таких, як провідник, робітник і ин.), встановилася загальна звичка писати *ик* і в чужих словах чолов. р., як от: механик, техник, алкоголик, аристотелік, академик.

11. У прізвищах чуже і після зубних та шиплячих однаково передається через *і*: Дізраелі, Дільман, Тільмон, Тіде, Тімур, Мазіні, Зібер, де-Бюсі, Россіні, де-Нанжі, Скюдєрі.

12. У чужих словах перед голосною та перед звуком *й* пишемо *і* (а не *и*): Франція, Росія, Австрія, Азія, історія, матеріял, архієрей, Антоній, Онофрій, Григорій, Горацій; але можна писати: диякон, диявол, Гавриїл.

13. Букву *і*, що стоїть у чужих словах після голосної, передаємо через *ї* (а не *і*): Каїн, Михаїл, Гавриїл, Рафаїл, Енеїда, архаїчний, героїчний, руїна, архаїзм.

14. Чужий дифтонг *ai* передаємо через *ав*: автор, автограф, аудиторія, авдієнція, лавровий, Август, Австрія, фавна, фавністичний, Таврія, авкціон. Аналогічно — локавт, бравнінг.

Тільки перед голосними передаємо той дифтонг через *ау*, а не через *ав*: Аує, Ауєрбах, Шопєнгауєр.

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

1. Л. УКРАЇНКА. ПЕРВІСНІ ЛЮДЕ.
За редакцією проф. Д. Антоно-
вича. З малюнками. Ц. дол. 0.06
2. ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ
НАУК. Звідомлення за 1921 рік.
Ц. дол. 0.15
3. МИКОЛА ЧАЙКІВСЬКИЙ. Систе-
матичний словник української
математичної термінології з поаз-
бучним українсько-російсько-ні-
мецьким покажчиком. Перша ча-
стина. Елем. математ. Ц. дол. 0.50
4. УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК.
Найголовніші правила україн-
ського правопису. Нове видання.
Ц. дол. 0.08
5. ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ
НАУК. Звідомлення за 1922 рік.
Ц. дол. 0.30

Продаж по всіх кращих україн. книгарнях

Де нема — звертатись на адресу:

EUG. WYROWYJ, PRAHA, VRŠOVICE 665

Československo